

Krejčíková, Jarmila

Diplomatická činnost v českém státě v letech interregna

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. C, Řada historická.
1989-1990, vol. 38-39, iss. C36-37, pp. [147]-164

ISBN 80-210-0145-3

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/102233>

Access Date: 05. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

JARMILA KREJČÍKOVÁ

DIPLOMATICKÁ ČINNOST V ČESKÉM STÁTĚ V LETECH INTERREGNA

Krátké a pro vývoj společenské struktury a vnitřních poměrů přemyslovského státu důležité období správcovské vlády z let 1278—1283 není dosud v odborné literatuře uspokojivě zastoupeno. Sice práce A. Bočka a F. Graebnera jsou věnovány právě kritickým letům bezkráloví, avšak k jejich zpracování a výsledkům lze mít podstatné výhrady.¹ V Bočkově případě jde o záměrné užívání novodobých falz pramenů narativních i diplomatických, v Graebnerově pak o předatování zásadních událostí, podporující autorovu tendenci očistit pověst Oty Braniborského jako poručníka i jako správce Čech.

Také autoři syntetických prací se museli vyrovnávat s nejasnou chronologií oněch let a zaujmout postoj k osobám, rozhodujícím o osudech státu zbaveného zákonného panovníka z domácí dynastie, ať už šlo o Rudolfa Habsburského, Otu Braniborského, královnu Kunhutu, Mikuláše Opavského nebo o biskupy Bruna ze Schaumburka a Tobiáše z Bechyně.² Záleželo nejen na školení každého autora a na myšlenkových proudech, jimiž byl ovlivněn, ale rozhodovalo i národnostní cítění o tom, jak vyzní hodnocení kritických pěti let v dějinách českého státu po smrti Přemysla Otakara II. Tak se F. Palacký stavěl odmítavě k oběma zemským správcům, v nichž viděl německé kořistníky ohrožující integritu českého státu, a oceňoval domácí odboj, B. Dudík kladl důraz na zásluhy církevních hodnostářů na záchraně rozjitřené země a především pak biskupa Bruna považoval za nositele míru, O. Redlich vytvořil idealizovaný obraz Rudolfa Habsburského jako pečlivého správce svěřeného území a H. Krabbo jako znalec historie Askánců našel dobré důvody, jak omluvit ziskuchtivost Oty Braniborského, J. Šusta k negativnímu hodnocení obou protagonistů připojil ještě odsouzení české šlechty, jež si nezadala s cizími žoldněři.³ Soudobá historiografie sice obrátila pozornost na zásadní povahu strukturálních změn, k nimž docházelo v české společnosti právě v onom časovém úseku v důsledku uvědomění si šlechty, jakou nese odpovědnost za stav země, avšak důkladná analýza doposud chybí.⁴

Možnost různého výkladu spočívá v pramenné základně, neboť kronikářské i listinné zprávy jsou pro náš časový úsek dosti skoupé a ponechávají dostatečný prostor kombinačním schopnostem autorů, navíc jsou mnohdy protichůdné. Počátek nejasností chronologického rázu nacházíme již v tzv. Zlých letech po smrti krále Přemysla, kde je časové určení událostí silně zmatené.⁵ Odstranit tyto nedostatky se pokoušeli četní historikové od již zmiňovaného F. Graebnera přes J. B. Nováka až k M. Bláhové, která se těmito otázkami naposled zabývala a která v konfrontaci s jinými prameny stanovila pravděpodobný časový sled příběhů z let 1278—1283.⁶ Mladší české kroniky vycházely většinou právě ze zápisů Zlých let a nepřináší podstatné rozšíření poznatků o době interregna, soustavný obraz české situace postrádají rakouské kroniky a analýzy s výjimkou rýmované kroniky štyrské, která však byla psána tendenčně v silně protičeském duchu.⁷

Relativně nejvíce se lze dozvědět z formulářových sbírek, které se především váží k osobě Rudolfa Habsburského a královny Kunhuty. Moderní badatelé — počínaje J. B. Novákem a D. Třeštíkem konče — však upozornili na nebezpečí brát formulářové zprávy za bernou minci, neboť autenticita údajů formulářů nemohla být prokázána v konkrétním materiálu.⁸

Zavádějícím momentem byla rovněž novodobá falza A. Bočka, s nimiž se potýkali převážně starší autoři, neboť objevná práce J. Šebánka o moderních Bočkových padělcích v Moravském diplomatěři přinesla kritický rozbor podezřelých kusů a dala návod na konečné řešení.⁹

Prameny diplomatické povahy by měly být korigujícím faktorem, neboť mají pro poznání historické skutečností nezastupitelnou úlohu a i přes svou formální svázanost po stránce stylistické podávají většinou nezkraslený obraz všední každodennosti právního a správního života společnosti. Využito jich bylo pro osvětlení a doplnění příliš kusých kronikářských výpovědí, pokud byly zpřístupněny, i když se jednalo o převážně registrové edice, postrádající diplomatické zvládnutí jednotlivých kusů.¹⁰ Dnes již nevyhovují, avšak jsou dosud užívány, neboť modernější kritické edice listinného materiálu neexistují.

Pro české teritorium souhrnné zpracování listinné produkce z let 1278—1283 dosud chybí, i když dílčí studie pokrývají listinnou zásobu určitých diplomatických center v dané době.¹¹ Teprve šestý díl Českého diplomatáře přinese plné otisky listin od smrti Přemysla Otakara II. až do konstituování kanceláře Václava II. v září 1283 a z přípravy vydání tohoto svazku po zvládnutí materiálu grafickým i stylově kritickým rozbohem vyplynul následující obraz diplomatické činnosti v českém státě doby interregna.¹²

Doba mezivládí vyhrotila problémy, které v české společnosti narůstaly již za panování Přemysla Otakara II., jenž proti snahám šlechty po rozšíření politické moci i majetkové základny hledal protiváhu ve slibně se

rozvíjejících městech a oporu v církvi. Církev i města trvaly na zachycení právních činů písemnou formou a královská kancelář vycházela těmto potřebám vstříc, pro vrstvu světské šlechty, jejíž vztah k listině byl daleko vlažnější, představovala panovnická kancelář místo, kde našly potvrzení její vlastní majetkové transakce a kde mohla být vydána listina o cizích pořízeních.¹³ Rozpad panovnické kanceláře po smrti Přemysla Otakara II. postavil před českou společností nutnost najít náhradu místo autority královské listiny.

Pokud jde o oba správce dočasně rozdělené země, Rudolfa Habsburského a Otu Braniborského, používali v nemnohých případech vydání písemností pro české a moravské příjemce služeb svých stálých kancelářů. Jejich diplomatická činnost nemohla nahradit českou královskou kancelář, neboť působení těchto dvou vydavatelských institucí nebylo soustavné. Rudolf Habsburský po počátečním zaměření své pozornosti na města, pro něž vydával potvrzení jejich privilegií, a po získání pevné pozice na Moravě ponechal správní agendu země plně v rukou svých zástupců, a to olomouckého biskupa Bruna a později Alberta Saského, případně pověřoval zemské úředníky vyřešením jednotlivých případů.¹⁴ Zájem římského krále patřil zcela rakouským zemím, které hodlal trvale pojistit pro svůj rod, a pak říšským poměrům, jež ho pohltily ještě v době jeho moravského správcovství. Tato situace se také odrazila v Rudolfově diplomatické činnosti, neboť pokud nehledíme k formulářovým kusům, tvořící listiny vydané v českých a moravských záležitostech jen mizivě procento produkce jeho kanceláře.¹⁵

Také Ota Braniborský byl vázán ve své zemi vladařskými povinnostmi, které jej odváděly od poručenské správy v Čechách, ač tomu bylo v menší míře než u krále Rudolfa. Různice s královnou Kunhutou i s Rudolfem Habsburským a vzrůst české šlechtické opozice nutily Otu, aby ke svému prosazení v Čechách volil jiné mocenské prostředky než listiny. Ani v případě Oty Braniborského není počet listin pro české příjemce vysoký,¹⁶ naskytá se však domněnka, že se zde můžeme nadít deperdit, neboť po návratu následníka trůnu Václava do vlasti zřejmě nebylo vhodné argumentovat Otovými listinami, a tak mohla být řada kusů jako bezcenných zničena.

Oba zemští správcové vydávali listiny v záležitostech českého státu pouze příležitostně a iniciativa vždy vycházela ze strany příjemce.

U královny Kunhuty, jež ve složité situaci po zabití Přemysla Otakara II. projevila značnou politickou neobratnost, nelze očekávat, že by její diplomatické zařízení převzalo vůdčí úlohu panovnické kanceláře, vezme-li navíc v úvahu, že ani za života svého chotě svými listinami příliš nehýřila.¹⁷ Rozbor Kunhutiných listin z doby interregna tento předpoklad potvrdil, neboť až na jednu výjimku činila královna — vdova pořízením ve prospěch johanitského řádu, k čemuž byla podněcována Hermannem z Bruhshornu, pilným návštěvníkem jejího dvora.¹⁸ Vydavatel-

ská činnost Kunhutina je navíc časově omezena i v našem pětiletém období, a to do doby jejího poměru se Závišem z Falkenštejna; tehdy se zřejmě Kunhuta zdiskreditovala v očích české společnosti.

U Přemyslova levobočka Mikuláše Opavského, jehož kancelář se začala formovat až po návratu z uherského zajetí,¹⁹ jsme svědky určitých snah o nahrazení chybějících panovnických funkcí, ať šlo o vnitřní správu Opavska nebo o styky se zahraničními sousedy. Mikuláš si záhy získal přízeň moravského panstva a jeho dvůr se stal střediskem, kde se šlechta shromažďovala.²⁰ Vévoda opavský zasedal na cúdách a plnil zde úlohu autority, jíž přísluší potvrzovat a ověřovat cizí právní pořízení. Mikulášova kancelář měla poměrně bohaté personální obsazení, neboť v dořučovacích formulích jeho listin jen v našem období jsou jménem uváděni tři notáři, a to Jindřich z Fulštejna, Bartoloměj a Václav, což svědčí o rozsáhlejší diplomatické zařízení. Listinná produkce Mikuláše Opavského je také podstatně vyšší než u ostatních představitelů politické moci, ale individuální styl Mikulášovy kanceláře není příliš výrazný a graficky je materiál značně roztráštěný.²¹

Jestliže vévoda opavský do jisté míry suploval neexistující panovnické centrum na severní Moravě, pak tuto tendenci zcela postrádáme u Alberta Saského, jenž byl Rudolfovým zástupcem na Moravě po smrti biskupa Bruna. Ve směru diplomatické činnosti se Albert téměř neprojevoval, neboť z jeho takřka tříletého působení na Moravě se dochovala pouze jediná písemnost, vydaná jeho jménem. Navíc vznikla na přímý popud exponenta Johanitů Hermanna z Brunshornu, jenž přiměl k vydání listin ve prospěch řádu bez výjimky všechny tehdejší světské pány, kteří zasáhli do osudů českého státu.²²

Ani jedna z osob, rozhodujících o přemyslovské doméně v letech správcovské vlády, nenahradila zaniklou panovnickou kancelář svými diplomatickými prostředky, ani nevyužila jejího osazenstva, které s výjimkou čelných představitelů mizí beze stopy. V našem pětiletí můžeme dále sledovat jen osudy Přemyslova kancléře, vyšehradského probošta Petra, a protonotáře, vyšehradského kanovníka mistra Jindřicha.²³ Jejich činnost se přenesla do mateřského vyšehradského kostela a způsobila vzrůst kapitulních písemností pro vnitřní potřebu. Mistr Petr se zlistňování osobně neúčastnil, ale mistr Jindřich se podílel na grafické i stylistické stránce vyšehradských listin.²⁴ Tím se však Jindřichova notářská aktivita nevyčerpala, setkáváme se s ním při zlistňování v okruhu římského krále Rudolfa, na Starém Městě pražském, působí jako zástupce kláštera plaského i chotěšovského a těsně po návratu následníka trůnu zaujímá postavení i ve vznikající Václavově panovnické kanceláři.²⁵

Zmizela-li panovnická kancelář v českém státě na dobu pěti let ze scény, nebylo tomu tak u biskupských kanceláří. V Praze sice biskupství osiřelo záhy po Přemyslově pádu, ale v Olomouci Bruno ze Schaumburka pokračoval ve svém úřadu a navíc byl pověřen Rudolfem Habsburským

správou severní Moravy.²⁶ Brunova kancelář nedoznala změn v personálním obsazení, ani se nezměnila věcná náplň vydávaných listin, ač by to v souvislosti s jeho místodržitelstvím bylo možno očekávat, ani se nezvýšil počet jeho listin.²⁷ Vedoucím notářem zůstal Jan, jenž udržoval Brunovu kancelář v podobě, kterou jí vtiskl již notář Konrád v předchozím období. V Brunových písemnostech lze sledovat individuální stylistické i grafické projevy dosti bezpečně, vedle Jana zde působilo ještě několik stálých i příležitostných písařů.²⁸

Tobiáš z Bechyně, nový pražský biskup, ani Dětřich z Hradce, nový olomoucký biskup po smrti Brunově, nepřevzali kancelářská zařízení svých předchůdců, ale budovali své vlastní kanceláře okamžitě po nástupu úřadu.²⁹ Dětřichova kancelář po celou dobu bezkráloví předčila kancelář Tobiášovu co do počtu vydaných listin i co do bohatosti personálního složení.³⁰ Snad to souviselo s vypjatou politickou snahou Tobiáše z Bechyně po ozdravení vnitřních poměrů v českém státě, že se tolik nevěnoval vlastnímu úřadu, zatím co Dětřich se na politické scéně neangažoval a záležitosti diecéze zcela naplňovaly pole jeho působnosti. Po věcné stránce se listiny pražských a olomouckých biskupů příliš neliší, jen v Olomouci navíc přistupují v oblasti temporální písemnosti týkající se lenní soustavy, jíž dal pevný řád již biskup Bruno.³¹

V obou biskupských kancelářích se setkáváme s vedoucím notářem, jenž v Praze zůstává anonymní a v Olomouci vystupuje pod jménem Šimon, vedle něhož působili podřízení notáři a písaři, podléající se převážně na vyhotovování čistopisů listin. Vedoucí notáře biskupských kanceláří můžeme identifikovat z hlediska individuálního stylu i přes stále více uplatňovaný obecný kanonický formulář.³² Biskupská listina měla téměř bezvýhradně vydavatelský charakter a měla největší význam pro nižší duchovní feudály, neboť na světském fóru v záležitostech zemského a městského práva písemnosti nejvyšších církevních autorit v zemi nebyly dostatečným argumentem.³³ V přijemecké linii se pražský i olomoucký biskup stali adresáty řady papežských listů, přičemž i zde má Olomouc prioritu.³⁴

Dosud sledované okruhy, kde diplomatická činnost měla převážně vydavatelský charakter, nepostrádaly tak bolestně neexistující královskou kancelář jako nižší duchovní feudálové, typická skupina příjemců listin, jimiž si zabezpečovali majetky, statky a nejrůznější svobody.

Kapituly se pokusily částečně nahradit ztracenou oporu zeměpanských listů rozvojem vlastní diplomatické činnosti. Obě metropolitní kapituly v Praze a v Olomouci však daleko zůstaly za vyšehradským kostelem, kde působení kancléře a protonotáře bývalé Přemyslovy kanceláře vyvolalo v život nebývalý rozmach písemné agendy. Soubor dvou desítek listin z doby braniborské nadvlády je toho přesvědčivým důkazem.³⁵ Velká část jich byla vydána v souvislosti sporu kapituly s proboštem Petrem a byla určena pro vnitřní potřebu ústavu. Kromě mistra Jindřicha, jenž

byl pravděpodobně iniciátorem řady těchto písemností, se graficky uplatnili i další členové vyšehradského diplomatického okruhu, silně poplatní Jindřichovu vzoru, kteří však psali i listiny osob, stojících mimo vyšehradský kostel. Kanonická zásada důsledného písemného úřadování byla plně přijata především na Vyšehradě, v Praze i v Olomouci byla kapitula více svázána s činností samotných biskupů, a tak zde byla kapitulní listina jen doplňkem listiny biskupské, ač z roku 1281 pochází první doklad volební listiny biskupa na našem území, a to z Olomouce.³⁶

Ostatní duchovní ústavy absenci panovnické kanceláře pocitovaly s nepříjemnými důsledky, neboť nikdo z politických představitelů nenahradil chybějící centrum s jeho funkcí vrchní autority při pořízeních ve prospěch církve a s funkcí nejvyššího místa při sporech o majetky. Řádové domy musely hledat jinou možnost, aby jejich právní činy byly zabezpečeny i v okruhu zemského a městského práva. V roli garanta právních pořízeních se vedle zemských úředníků a nejpřednějších příslušníků panských rodů zastávajících provinciální úřady začala uplatňovat také královská města. Přitom záleželo na každém řádu i jednotlivém konventu, jaké forum pro zajištění svých práv volil.³⁷ Znalost čtení a psaní i snaha mít listinu vedla u většiny konventů k vytvoření vlastních diplomatických středisek, avšak intenzita zlistinování závisela na celé řadě okolností.

U rytířských řádů máme z let 1278—1283 doložen značný počet listin v prostředí johanitském a u německých rytířů, jimž zdaleka nemohl konkurovat templáři.

Němečtí rytíři a jejich představení udržovali těsné styky s českými panskými rody a pohybovali se na dvorech nejvyšších představitelů světské moci, kteří v případech pořízeních pro řádové domy a špitály užívali služeb svých vlastních kancelářů. Jinak tomu bylo, jednalo-li se o darování prostého šlechtice, pak většinou zasáhlo do zlistinění příjemecké prostředí. Nesetkáme se zde v diplomatické činnosti s výraznými individuálními projevy, velkou roli hrálo přijetí obecného kanonického stylu.³⁸

Ještě výrazněji se sepětí s nejvyšší feudalitou projevilo u johanitů. Zásluhou představeného řádu Hermanna z Bruhshornu byly získány listiny od všech vládnoucích osobností počínaje Rudolfem Habsburským a konče Albertem Saským, kteří řádu potvrzovali starší privilegia a poskytovali další výsady. Každá z těchto vedoucích osobností mocenské sféry měla vlastní kancelář, jíž bylo svěřeno vyhotovení příslušné listiny.³⁹ Jen v případě jednání na městském fóru a u šlechtických pořízeních se johanité podíleli na zlistinění, přičemž světský feudál i město vystupovali v roli nositelů vyšší diplomatické činnosti a připojovali svou pečeť.⁴⁰

Pro templáře, kteří v našich zemích nedoznali velkého rozšíření a nezískali tak velkou majetkovou základnu jako v jiných evropských zemích, všechny listiny v našem období vydali biskupové svými diplomatickými prostředky.⁴¹

Rytířské řády měly největší návaznost na šlechtu, odkud se rekrutovali příslušníci řádů, avšak křižovníci, jejichž špitály plnily své poslání ve městech, byli v těsných vztazích s městy jako právníckými osobami i s městskými představiteli.⁴² Křižovníci ani v letech cizí nadvlády nepřestali systematicky rozšiřovat své majetky a velký počet listin tuto činnost dokumentuje zejména u domácího řádu křižovníků s červenou hvězdou, jenž se těšil velké oblibě.⁴³ U převážné většiny písemností, určených křižovníkům, lze prokázat, že vznikly u příjemce, ale městské prostředí, kde byla část právních činů prohlášena, začalo zasahovat do samotného vyhotovení listiny, a to nejen z pozice nositele vyšší diplomatické činnosti, ale i jako stylizátor určitých částí listinného formuláře.⁴⁴ Při zbožných odkazech drobné šlechty i měšťanů převažuje forma testamentu a je jistě znamením neklidné doby, že ve formulacích je naznačena obava vydavatele o' správné vyplnění odkazu.⁴⁵

Ani premonstráti, nejvýznamnější zástupci řeholních kanovníků v našich zemích, nespustili ze zřetele hmotný prospěch řádu a i v čase cizí nadvlády prováděly některé premonstrátské kanonie rozsáhlou kolonizační činnost, která spolu s právní a správní agendou s kolonizací související vyvolala potřebu vlastních kancelářských zařízení. Typickým příkladem mohou být premonstráti z Klášterního Hradiska, jejichž rozvinutá kolonizační činnost narážela na zájmy šlechty a vyvolávala léta trvající spory,⁴⁶ soustavná diplomatická činnost je prokazatelná také v klášteře louckém a choťšovském.⁴⁷ U premonstrátů se setkáváme s širšími řádovými souvislostmi, kdy se zástupci jedné kanonie podílejí na vyhotovení listiny jiného konventu téhož řádu.⁴⁸ Věcná stránka premonstrátských listin odkrývá časté spory a soudní procesy se světskými feudály ohledně okupovaných statků a vzhledem k dotčení zemského práva jako garantů provedení soudního nálezu vystupují úředníci provinciálních cúd a přední páni, smlouvy premonstrátů s jinými řády zase potvrzuje nejvyšší církevní autorita biskupa.⁴⁹

Ještě rozsáhlejší hospodářskou činnost a s ní spjatou produkci listin než premonstráti měli z monastických řádů cisterciáci, kteří u nás ve sledovaném období patřili do určité míry k módnímu církevnímu směru a dosáhli vrcholu obliby.⁵⁰ Díky své mnohostranné aktivitě jednali cisterciáci s laiky i církevními představiteli, převládala však orientace na nejvýznamnější panské rody, které byly schopny poskytovat řádu ochranu i v nebezpečné době absence ústřední panovnické vlády. Vydání a vyhotovení listiny připadá ve většině případů na vrub přijemeckého prostředí a existenci vlastních diplomatických zařízení můžeme předpokládat ve všech cisterciáckých klášterech i v pětiletí po smrti Přemysla Otakara II. Zvláště výrazná byla listinná produkce v klášteře vyšebrodském, oslavanském a oseckém.⁵¹

Benediktini naproti tomu prožívali období stagnace a úpadku a v listinách naší periody obsažené nářky na ubohé poměry a nutnost rozprodá-

vání klášterních statků dokreslují obraz neutěšené situace.⁵² Pouze vilémovský klášter si udržel životaschopnost i v tíživé době všeobecných zmatků a jeho hospodářská činnost vyvolala v život i známý vilémovský chirograf.⁵³ Nezájem o benediktinský řád u laické společnosti se projevuje i v písemnostech, benediktini totiž téměř výhradně vedli jednání s jinými duchovními ústavy a darování světských osob se nevyskytuje. Kromě již zmíněného konventu ve Vilémově máme doloženu diplomatickou aktivitu i v klášteře břevnovském a teplickém, v Teplicích známe dokonce i jméno notáře Alberta.⁵⁴

Ač v souvislosti s magdalenitkami vznikly v našem období závažné písemnosti, týkající se prodeje statků dobřanského domu na příkaz generální kapituly, aby se zabránilo všeobecnému pohoršení z nesvatého života sester, nemá domácí prostředí se vznikem těchto listin nic společného.⁵⁵

Vývoj žebrevých řádů šel poněkud odlišným směrem, neboť mendikanti, jakkoli podporováni kurií, pro niž vykonávali specifické úkoly, narazili v celé Evropě na zarputilý odpor světského kléru, který se cítil ohrožen ve svých právech, a také v českých zemích nastala obdobná situace.⁵⁶ Písemnosti minoritské i dominikánské vykazují především snahu o upevnění řádových pozic ve společnosti a ve vztahu k diecézálnímu kněžství, proto i v letech interregna byly pro oba řády vydávány listiny z mocí vyšších církevních hodnostářů, kteří měli mendikanty ochraňovat, přičemž tito vydavatelé užívali služeb svých vlastních kancelářů.⁵⁷

Augustiniáni se uplatnili jen jako příjemci listin a kromě Koruny u Krásíkova u nich nemůžeme doložit vlastní diplomatickou činnost ve sledovaném časovém úseku.⁵⁸

Na základě dochovaných listin můžeme sledovat, že ne všechny řády a konventy byly postiženy vnitřními zmatky doby cizí nadvlády. Záleželo na životnosti každé řehole i na schopnostech představených jednotlivých domů, jak se dokázali vyrovnat s nastalou situací. Listiny patřily k bezpečným prostředkům pojištění majetků i výsad, ale poněvadž chyběla královská autorita, musel duchovní feudál dbát o zabezpečení svých pořízeních vůči církevní vrchnosti i vůči prostředí, k němuž náležel partner v jednání. Ač se církevní instituce hojně podílely na vzniku příslušných kusů, byla často obětována kanonická forma, aby se vyhovělo zvyklostem šlechtického či městského vydavatele. Čistě kanonický formulář se plně uplatnil jen v pořízeních mezi duchovními ústavy navzájem, která se stále více prosazují, a množí se i případy tzv. listin pro vnitřní potřebu, které rovněž zachovávají kanonický styl.

Na jméno světských feudálů byla v době bezkráloví vydána řada listin, ale ani v jediném případě nelze naprosto bezpečně prokázat, že písemnost vznikla činností šlechtického diplomatického zařízení. Tento stav patrně souvisel s bouřlivou dobou správcovské vlády, kdy i nejbohatší a nejvlivnější panské rody jako Rožmberkové a Lichtenburkové, kde

měla diplomatická činnost jistou tradici,⁵⁹ si hleděly spíše zbraní než budování vlastní kanceláře. Listiny znějící na jméno světské šlechty přijímaly z největší části církevní instituce a příjemce je také vyhotovoval. Po věcné stránce se jednalo nejčastěji o darování ve prospěch církve, a sice o donace pozemků, statků, výnosů, patronátních práv a desátků, ale značný počet listin vznikl na základě sporů dědiců původního donátora s duchovním ústavem.⁶⁰

Pro naši periodu se jako typické šlechtické pořizení jeví odškodné za protiprávně okupované církevní statky a poskytování satisfakce za příkoří spáchaná na církevních osobách i majetcích.⁶¹

Listiny provinciálních a zemských úředníků i listiny významných pánů v cizích právních záležitostech jsou dokladem rostoucího sebevědomí české a moravské šlechty i postupného získávání pocitu zodpovědnosti za stav země a její vnitřní řád.⁶² Tyto písemnosti byly jistou náhražkou zeměpanské listiny v dané době a církev se tak hodlala pojistit proti omezenému dispozičnímu právu zejména drobné šlechty. Na Moravě se úředníci cůd podíleli aktivně na vyšší diplomatické činnosti jako svědci nebo spolučetitelé při zlistinění šlechtických pořizení dosti často, ale v Čechách jsou takové doklady vzácné.⁶³

V linii přijímecké vystupují šlechtici při uzavření lenního poměru nebo při uzavření dvoustranné smlouvy s nižším duchovním feudálem. Otevřená zůstává otázka skutečného předání listiny světskému feudálovi, neboť ze zkoumaných kusů ani jeden nebyl dochován ve šlechtickém archivu, ale všechny byly uloženy v archivu církevním.⁶⁴

Doba cizí nadvlády byla někdy považována za rozhodující pro získání politického vlivu měst a pro upevnění jejich postavení v rámci Českého státu. Faktem zůstává, že ekonomická funkce městských center i jejich obchodní zahraniční styky nutily zemské správce, aby brali na česká a moravská města zřetel, kromě toho měla hrazená města i význam strategický nejen pro představitele politické moci, ale rovněž pro široké okolí. Města, kde listina našla od počátku své uplatnění a pevné místo, získala vliv i při potvrzování cizích právních činů, což bylo obzvláště důležité v době chybějící panovnické kanceláře. Městské prostředí bylo již natolik sžité s institucí listiny, že ani neklidná doba bezkráloví nepřerušila diplomatickou aktivitu měst a jejich obyvatel.⁶⁵ I když stejně jako u šlechty byla většina městských listin určena duchovnímu příjemci, nebylo vlastní zlistinění tak jednoznačně záležitostí církve; významnější města měla svá kancelářská zařízení a mohla tudíž sepsat listinu vlastními prostředky.

V době braniborského poručnictví víme o kanceláři na Starém Městě pražském, která je svázána s osobou mistra Jindřicha, bývalého královského pronotáře.⁶⁶ Pražská listina směřovala i za hranice českého státu a podobně tomu bylo i v Litoměřicích a v Mělníku.⁶⁷ V domácím prostředí vyniká rozvinutou diplomatickou činností Most, kde se městský notář

uplatňoval i ve skladbě listin vedle notáře duchovních příjemců, a pak lichtenburský Brod, kde pravděpodobně došlo ke splývání panské a městské kanceláře.⁶⁸

Na Moravě se prosadila zejména Olomouc, ale i poddanská Třebová má podíl na vydání písemností.⁶⁹

Autorita městské pečeti byla značná a bylo jí využíváno i při pověřování listin cizích vydavatelů, měšťané pak byli vyhledáváni jako svědci.⁷⁰ Řada listin směřovala do měst po příjemecké linii. Rudolf Habsburský, Ota Braniborský i Mikuláš Opavský vydávali listiny ve prospěch měst a ani biskup Dětřich neopomenul dát darování pro kroměřížské měšťany písemnou formu. Pro zásadně kladný vztah měst a jejich obyvatel k listině svědčí i archivní péče. Ve městech byly písemnosti nejen pečlivě uschovávány, ale dočkaly se mnohých konfirmací i překladů do národních jazyků.⁷¹

Rozbor písemností diplomatického rázu z let 1278—1283 prokázal, že ani otřesy, způsobené ztrátou panovnické moci, boji o poručnictví a cizí správcovskou vládou, zvůli šlechty a živelnými pohromami, nepřerušily činnost diplomatických středisek a kancelářských zařízení v českém státě, jen kolísala intenzita diplomatické produkce v jednotlivých letech bezkráloví.

V roce 1278 a ještě v roce následujícím se neprojevíly podstatnější změny v počtu vydaných listin, v jejich skladbě a rozložení ve společnosti, neboť dosud setrvačností přežívaly Přemyslem Otakarem II. zavedené instituce a řády a rovněž oba správcové Rudolf Habsburský i Ota Braniborský se věnovali záležitostem českého státu.⁷² Prudký pokles listinných vyhotovení přinesl až rok 1280, kdy vnitřní rozklad rozdělené země dosáhl vrcholu. Prameny diplomatické i narativní přinášejí pro tento rok jen velice skoupé zprávy o událostech.⁷³ Hrozící rozpad veškeré struktury přemyslovského státu vyvolal opravné snahy v řadách českého panstva a pokud bychom měli na konsolidaci poměrů usuzovat jen z pravidelnosti vydávání listin, pak proběhla úspěšně, neboť počet zlistinnění opět dosáhl normálu a svědčí o znovu zahájené úřední aktivitě.⁷⁴ V dalších dvou letech do návratu následníka trůnu do Čech se produkce písemností opět poněkud snížila, ale neklesla již nikdy na minimální úroveň z roku 1280.⁷⁵

Po celou dobu mezivládi se podržela dosavadní struktura vydavatelů a příjemců, ve škále listin chybějí pouze zeměpanské písemnosti. Také věcný obsah zlistinněných právních pořízení se v podstatě shoduje s předchozím stavem a zásadních změn nedoznala ani forma vydávaných listin. Velmi intenzívně pokračovalo pronikání obecného, zejména kanonického stylu, který stále více stíral projevy individuálního stylu. Grafická stránka listin je charakterizována značnou roztržitostí písařských rukou, výrazně se uplatňuje silná tendence ke kurzivnosti.

Doba interregna po pádu Přemysla Otakara II. nepřinesla převratné změny v diplomatické činnosti na území Čech a Moravy, urychlila však některé tendence, které došly plného uplatnění až za vlády Václava II.

- ¹ Boček, A.: *Mähren unter König Rudolf den Ersten*, Praha 1883; Graebner, F.: *Böhmische Politik vom Tode Ottokars II. bis zum Aussterben der Přemysliden*, Mitteilungen des Vereins für Geschichte der Deutschen in Böhmen 41, 1903, 313—344.
- ² Za prací syntetického charakteru, které věnují období interregna větší pozornost, např. Palacký, F.: *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě II/1*, Praha 1877; Dudík, B.: *Dějiny Moravy VII*, Praha 1880; Redlich, O.: *Rudolf von Habsburg*, Innsbruck 1903; Krabbo, H.: *Die habsburgischen und die přemyslidischen Formularbücher aus der zweite Hälfte des 13. Jahrhunderts als Quelle für die Geschichte der märkischen Askanier*, Forschungen zur brandenburgischen und preussischen Geschichte 18, 1905, 123—149; Bretholz, B.: *Geschichte Böhmens und Mährens bis zum Aussterben der Přemysliden*, München—Leipzig 1912; Włodarski, B.: *Polska i Czechoy w drugiej połowie XIII i w początku XIV wieku*, Lwów 1931; Šusta, J.: *České dějiny II/1*, Praha 1935 a řada dalších.
- ³ Palacký, *Dějiny II/1*, 212 a násl., Dudík, *Dějiny Moravy VII*, 18, a násl., Šusta, *České dějiny II/1*, 301 a násl.
- ⁴ Fiala, Z.: *Přemyslovské Čechy*, Praha 1965, 196 a násl.; Čerešňák, B. a kol.: *Přehled dějin Moravy I*, Brno 1983, 56—57; Zemlička, J.: *Století posledních Přemyslovců*, Praha 1986, 153 a násl.
- ⁵ Text druhého pokračování Kosmova otiskl Emler, J.: *Fontes rerum Bohemicarum II*, Praha 1874, 270—370. Český překlad K. Hrdiny, V. V. Tomka a M. Bláhové vyšel pod názvem *Pokračovatelé Kosmovi v Praze v roce 1974*.
- ⁶ Bláhová, M.: *Druhé pokračování Kosmova*, Sborník historický 21, 1974, 21—25.
- ⁷ Zbraslavskou kroniku vydal Emler, J.: *Fontes rerum Bohemicarum IV*, Praha 1884, 1—337, český překlad vyšel pod názvem *Zbraslavská kronika v překladu F. Heřmanského a R. Mertlíka* ve spolupráci se Z. Fialou a M. Bláhovou v Praze v roce 1975. Kroniku Dalimilovu vydali Havránek, B., Daňhelka, J.: *Nejstarší česká rýmovaná kronika tak řečeného Dalimila*, Praha 1958² ve spolupráci se Z. Kristenem. Novočeskou verzi připravily Krčmová, M. — Vrbová, H. — Bláhová, M.: *Kronika tak řečeného Dalimila*, Praha 1977. Další kroniky publikoval Emler, a to Neplachovu ve *FRB III*, Praha 1882, 451—484, Marignolovu ve *FRB III*, Praha 1882, 492—604, kroniku Františka Pražského ve *FRB IV*, Praha 1884, 347—456, dílo Přibíka Pulkavy ve *FRB IV*, Praha 1884, 3—326. Kroniku Beneše Minority otiskl nepostačujícím způsobem Dobner, G.: *Monumenta Bohemiae historica*, Praha 1779, naposledy se jí zabýval v netištěné kandidátské práci Dušek, L.: *Kronika tzv. Beneše Minority a její pokračování*, Praha 1968. Většina rakouských analů je otištěna v edici *Monumenta Germaniae historica, Scriptorum IX*, Hanoverae 1851, štyrskou rýmovanou kroniku vydal Seemüller, J.: *Ottokars österreichische Reimchronik*, MGH — *Deutsche Chroniken V/1—2*, Hanoverae 1890.
- ⁸ Novák, J. B.: *Kritika listů královny Kunhuty*, Sborník k 60. narozeninám J. Golla, Praha 1906, 124—152; Třeštlík, D.: *Formularze czeskie XIII wieku*, Studia źródłoznawcze — Commentationes 7, 1962, 43—56.
- ⁹ Šebánek, J.: *Moderní padělky v moravském diplomatáři Bočkově do roku 1306*, Časopis Matice moravské 60, 1938, 455—499.
- ¹⁰ Boček, A.: *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae IV*, Olomouc 1845; Emler, J.: *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae II*, Praha 1882; Redlich, O.: *Regesta Imperii VI. Die Regesten des Kaiserreiches unter Rudolf von Habsburg*, Innsbruck 1898; Krabbo, H. — Winter, G.: *Regesten der Markgrafen von Brandenburg aus Askanschem Hause*, Berlin 1955.

- 11 Např. Šebánek, J.: *Studie o kanceláři Dětřicha, biskupa olomouckého*, Časopis Matice moravské 50, 1926, 171—275; Dušková, S.: *Formulář Tobláše z Bechyně ve světle listin pražských biskupů*, Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity C 12, 1965, 53—71; Nový, R.: *Listiny pražských biskupů XI.—XIV. století. Diplomaticko-správní rozbor*, Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et historica 5, 1961; Sklenářová, J.: *Kancelář olomouckých biskupů 13. století*, ČMM 96, 1977, 185—197.
- 12 Detailní rozbor podává netištěná kandidátská disertace Krejčíková, J.: *Společenská funkce listiny v českém státě v době cízi nadvlády*, Brno 1982.
- 13 Zásadní důležitost pro poznání vztahu jednotlivých složek společnosti k písemnému pořízení má práce Šebánek, J.: *Das Verhältniß zur Urkunde als methodischer Faktor der diplomatischen Arbeit*, SPFFBU C6, 1959, 5—19.
- 14 Z doby těsně po bitvě na Moravském poli pochází celý soubor Rudolfových listin pro moravská města, viz Krejčíková, J.: *Rudolf Habsburský a moravská města v letech interregna 1278—1283*, SPFFBU C 32, 1985, 149—156. Dále jsou to Rudolfovy listiny pro Cheb (Jireček, H.: *Codex iuris Bohemici I*, Praha 1867, č. 72), pro Helmana z Lichtensteinu ohledně Mikulova (RI VI, č. 1123), pro johanity (De la ville le Roulx, J.: *Cartulaire général de l'ordre des hospitaliers de s. Jean de Jérusalem III*, Paris 1899, č. 3741), pro Jindřicha z Plavna ohledně Aše (RI VI, č. 1369) a konečně pro Václava II. (MGH — CC III, č. 360).
- 15 Ve formulářové sbírce, kterou sestavil v letech 1277 až 1281 Rudolfův královský notář Andreas de Rode, jež se dochovala ve třech redakcích, přičemž z první čerpal Bodmann, F. J.: *Codex epistolaris Rudolphi I. Romanorum regis epistolas ... continens*, Lipsiae 1806, ze druhé čerpal Reidlich, O.: *Eine Wiener Briefsammlung ... XIII. Jahrhunderts*, Wien 1894, ze třetí čerpal Gerbert, M.: *Codex epistolaris Rudolphi I.*, St. Blasien 1772, je bohemikálních kusů značné množství.
- 16 Jedná se o pouhých pět kusů, dochovaných v originálech, a to pro Helmana z Lichtenburku (RBM II, č. 1157), pro kapitulou vyšehradskou (RBM II, č. 1183), dva pro klášter zlatokorunský (RBM II, č. 1231, 1263), poslední pro německé rytíře ve sporu se Závíšem ze Stroužnice (RBM IV, č. 1850). Malý počet dochovaných listin je v rozporu s formulářovou zprávou o falzech znějících na Otovo jméno, která byla při odhalení a zkoumání jejich pravosti porovnávána s mnohými Otovými listinami pro pražské měšťany, viz Krabbo — Winter, *Regesten*, č. 1347.
- 17 Královna měla za Přemyslova života poměrně rozsáhlý vlastní dvůr a vybudovanou kancelář, srovnej Dušková, S.: *Kanceláře českých královen*, Rodné zemi, Brno 1958, 61—64.
- 18 Boček v souvislosti s Kunhutou vyhotovil falza, která mu měla sloužit k snadnějšímu vyličení jejího působení na Opavsku, týkající se konfirmací pro Bruntál, Hlubčice a Opavu, a ty otiskl spolu s jinými v příloze své práce o Moravě za Rudolfovy správy. Z pěti Kunhutiných listin z našeho období je jedinou výjimkou, směřující mimo johanitský okruh (viz pozn. 39), listina pro Krnov. K ní srovnej práci Kejí, J.: *Počátky města Krnova*, Krnov 1968.
- 19 O Mikulášově uherském zajetí nemáme žádné listinné doklady, jeho pobyt v Uhrách je znám z kronikářských záznamů. O jeho návratu však mlčí i narativní prameny a jednotliví historikové kladou dobu možného návratu mezi léta 1279 až 1281.
- 20 V listinách lze nalézt doklady pro přesun sympatií moravské šlechty od Kunhuty k Mikulášovi ve svědečných formulích, na jejichž základě uvádí jmenovitý okruh stálých návštěvníků Mikulášova dvora Graebner, *Bohmische Politik*, 331.
- 21 Z let 1281—1283 je dochováno osm Mikulášových listin, které je možno považovat za autentické, a to pro biskupa vratislavského (RBM II, č. 1249), pro německé rytíře (RBM II, č. 1258), pro Krnov (RBM II, č. 1270), pro Opavu (RBM II, č. 1527, 2113), pro olomouckého biskupa a olomoucký kostel (RBM II, č. 1280, 1282), poslední pak opět pro německé rytíře (RBM II, č. 1290). Kromě první listiny pro německé rytíře

- jsou všechny dílem Mikulášovy kanceláře; opatřovány byly otiskem Mikulášovy jezddecké pečeti, pro niž byla pravděpodobně ideovým vzorem pečeť Mikulášova otce.
- 22 Albert byl Rudolfovým zetěm a na jeho dvoře se vyskytuje naprosto pravidelně (*RI VI*, č. 1038, 1078, 1102 a další, kde je jako svědek). O jeho uvedení do funkce Rudolfova zástupce na Moravě není z hlediska časových údajů jednotné stanovisko, viz Dudík, *Dějiny Moravy VII*, 41–47. Podle jediné Albertovy listiny v moravských záležitostech, která byla určena johanitům [Delaville, *Cartulaire III*, č. 3774 s chybným datem], je zřejmé, že k předání moci došlo na sklonku 1280, tedy ještě za Brunova života, kdy však byl již velmi nemocen.
- 23 Protonotář Jindřich se dostal s královnou Kunhutou do rozporů, které vyvrcholily jeho zatčením a uvězněním, srovnej k tomu Dušková, S.: *Kancelář jako nástroj politiky Přemysla Otakara II.*, *Folia historica Bohemica* 2, 1978, 83; Boháček, M.: *Das römische Recht in der Praxis der Kirchengeschichte der böhmischen Länder im XIII. Jahrhundert*, *Studia Gratiana* 11, 1967, 297. Posledním dokladem existence Přemyslovy kanceláře je první vdovská Kunhutina listina z počátku října 1278, která je psána rukou písaře P II 87 a v níž je naposledy uveden mistr Petr s kancléřským titulem.
- 24 Podrobný rozbor podává práce Krejčíková, J.: *Vnitřní poměry vyšehradské kapituly v letech braniborské nadvlády*, SPFFBU C 29, 1982, 143–150.
- 25 O mistru Jindřichovi shrnuje dosavadní poznatky práce Dušková, S.: *Kdo byl notář Jindřich*, SPFFBU C 7, 1960, 59–74.
- 26 O Brunově postoji k Rudolfovi Habsburskému je obsáhlá pasáž v biografii Eisler, M.: *Geschichte Brunos von Schaumburg*, *Zeitschrift des Vereins für Geschichte Mährens und Schlesiens*, 11, 1907, 95–116.
- 27 Analogicky by bylo možno očekávat nárůst podle skutečnosti z dob Brunova štyrského hejtmantví za Přemysla Otakara II. Pro dobu Brunova zastupování Rudolfa na severní Moravě jen můžeme konstatovat, že svěřil spirituální záležitosti svému světicímu biskupovi Jindřichu Varmijskému a sám se věnoval záležitostem světského rázu.
- 28 Podrobný rozbor Brunovy diplomatické činnosti podává Sklenářová, *Kancelář*, 189–193.
- 29 Nový, *Listiny pražských biskupů*, 73–79; Sklenářová, *Kancelář*, 193–195.
- 30 V době cizí nadvlády činila listinná produkce olomouckých biskupů dvojnásobek listin biskupů pražských, neboť v Olomouci byly vydány 23 listiny (včetně písemností světicího biskupa Jindřicha), zatím co v Praze pouhých 10 kusů.
- 31 O manském systému za biskupa Bruna psal Sovadina, M.: *Lenní listiny biskupa Bruna*, *Sborník archivních prací* 24, 1974, 426–460. Hned první listina biskupa Dětiřicha z července 1281 zasahuje velmi podstatně do dosavadních lenních zvyklostí, neboť povoluje prodej léna po předchozím biskupově souhlasu, pokud leník nemohl dostát svým povinnostem (*RBM II*, č. 1243).
- 32 V Praze a v Olomouci pokročila i formalizace písemností uvnitř kanceláře, u pražských biskupů se ustavila závazná forma listiny pro konfirmaci presentovaného kněze, v Olomouci pro konfirmaci patronátních práv a pro zřízení lenního poměru.
- 33 Dobu interregna charakterizuje značný počet listin, v nichž zemští a provinciální úředníci potvrzují právní pořízení ve prospěch církevních institucí nebo vystupují jako svědci či spolupečetitelé v listinách duchovních ústavů, což by odporovalo kano-nickým zásadám.
- 34 Preference olomouckých biskupů ze strany kurie trvala i po smrti biskupa Bruna a projevovala se také tím, že Dětiřich byl pověřován vyřizováním různých záležitostí i mimo hranice vlastní diecéze, ale pro Tobiáše nemáme z našeho období pro takový případ doklady.
- 35 Veškeré kusy a jejich rozbor uvádí Krejčíková, *Vnitřní poměry vyšehradské kapituly*, na příslušných místech.

- ³⁶ Pražská kapitula vydala ve sledovaném období pouze jedinou listinu pro kapitulou vyšehradskou (RBM II, č. 1189), která je zcela přijímeckým vyhotovením. V Olomouci je zápis o provedené volbě biskupa Dětricha (RBM II, č. 1236) dochován vedle listin hodnostářů kapituly vydaných z titulu delegovaných soudců (RBM II, č. 1178, 1296).
- ³⁷ Volba prostředků odpovídala celkové orientaci příslušného řádu i konventu buď na šlechtické nebo na měštské vrstvy podle poslání řehole.
- ³⁸ Domů a špitálů řádu německých rytířů se týká celkem 13 listin z našeho období, které až na jedinou výjimku svědčí o různých majetkoprávních pořízeních laiků ve prospěch řádu, ani jedna písemnost pro německé rytíře nebyla vydána církevní autoritou. Chebský konvent se objevuje ve čtyřech případech (Schieckel, H.: *Regesten der Urkunden des sächsischen Landeshauptarchivs Dresden I*, Berlin 1960, č. 1175, 1284; RBM IV, č. 1844, 1848), chomutovská komenda ve třech případech (RBM II, č. 1228, 1229, 1230), opavská komenda ve dvou případech (RBM II, č. 1258, 1290), drobovický dům v jednom (RBM II, č. 1852) a němečtí rytíři bez udání komendy ve dvou případech (RBM II, č. 1847, 1850). Objektivně je stylizován zápis o rozhodnutí ve sporu s tepelským opatem (RBM II, č. 788 s chybným datem).
- ³⁹ Královna Kunhuta vydala pro johanity čtyři listiny (RBM II, č. 2800, 1186, 1191, 1267), z nichž tři obsahují konfirmace starších privilegií a jen jediná udělení nových svobod. Po jedné listině vydali Albert Saský a Rudolf Habsburský (Delaville, *Cartulaire III*, č. 3774, 3741). V pozadí vzniku všech těchto listin stál Hermann z Brunshornu.
- ⁴⁰ Hermannův vliv se projevil ještě v listině Martina z Přeskače pro johanity (RBM II, č. 1188), zbývající kusy byly vydány zřejmě bez jeho přičinění, a to listina biskupa Jindřicha Varmijského a listina Bavora ze Strakonice (RBM II, č. 1175, 2801). Johanité jako vydavatelé pořízovali na brněnském měštském právu (RBM II, č. 1253).
- ⁴¹ Jedná se pouze o tři listiny v záležitosti kostelů v Dukovanech a Bohuslavi (RBM II, č. 1187, 1188, 1266), které vydali Jindřich Varmijský, Bruno a Dětrich.
- ⁴² V době cizí nadvlády není doložena ani jediná písemnost představitelů politické moci ve prospěch křížovníků, pouze v jediném případě spolupřečetla manželka Alberta Saského listinu šlechtičny v křížovníckých záležitostech (RBM II, č. 1259).
- ⁴³ Křížovníci s červenou hvězdou mají diplomaticky zastoupeny špitály v Praze, Chebu a Mostě, přičemž nejvyšší počet listin se týká kláštera sv. Františka v Praze (RBM II, č. 2710, 1239, 1259, 1260, 2713), tři listiny se týkají chebského špitálu sv. Ducha (netištěné z roku 1278 bez bližšího udání, z ledna 1280 a z června 1279) a jedna mosteckého špitálu (netištěná z března 1279).
- ⁴⁴ Např. objektivně stylizovaný zápis o testamentu mosteckého školního rektora Heřmana, viz Šebánek, J.: *Česká listina doby přemyslovské III. Listina měst a jejich obyvatel*, Sborník archivních prací 6, 1956, 130.
- ⁴⁵ Např. v prohlášení mosteckého rychtáře Mikuláše o testamentu pražského měšťana Wolfína ve prospěch pražského špitálu (RBM II, č. 2710), kde v případě neplnění ustanovení poslední vůle ze strany špitálu případnou věnované statky zpět dědicům pořizovatele.
- ⁴⁶ V případě hradíšského kláštera se jedná o soubor 11 listin v obdobných právních záležitostech, jejichž text je až na jednu výjimku znám pouze z hradíšského kopíáře, což vedlo k pochybnostem o jejich věrohodnosti, viz Hosák, L.: *O nejstarších dějinách Kojetína*, Vlastivědný věstník moravský 12, 1957, 49. Třeba je většina kusů jasně přijímeckého vyhotovení, nelze celý soubor šmahem odsoudit jako podezřelý. První kus je znám z originálu i z kopíáře (RBM II, č. 1179), následující jen z opisu (RBM II, č. 1195 a její nepublikovaná varianta — podezřelá, č. 802 s chybným datem, 1207, 1210, 1232, 1279, 1284, 1285, 1281).
- ⁴⁷ Louky u Znojma se týká šest listin, z nichž tři pojednávají o sporu o desátky v Němčicích (RBM II, č. 1178, 1190 a v ní inserovaná první), dvě se věží k prodeji statků

- v Milifroně (RBM II, 1291 a Šebánek, J.: *Archivy zrušených klášterů moravských a slezských*, Brno 1932, č. 286), poslední vydal loucký opat z titulu delegovaného soudce (RBM II, č. 1299). Loucká diplomatická činnost je spojena s osobou písaře Jana. Po příjemecké linii se uplatnila kanonie tepelská, přijala dva papežské listy (netištěná z října 1281 a z ledna 1282), ostatní mužské kanonie jsou doložitelné jako nositelé vyšší diplomatické činnosti v případech svědků a spolupečetitelů, což platí zejména o představených Strahova, kteří se vyskytují také jako delegovaní soudci. Z ženské větve stojí v čele Chotěšov se čtyřmi listinami a s vlastní diplomatickou aktivitou (RBM II, č. 1287, 2715, 2718 a netištěná ze září 1281). Dále známe písemnosti u kláštera doksanského (RBM II, č. 1275), doubravnického (RBM II, č. 1273, 1274) a kounického (netištěná z května 1282).
- 48 Např. strahovský kanovník Jan zřejmě psal listinu synů Dětřicha z Dobronic pro klášter loucký, viz Šebánek, *Česká listina I*, 163.
- 49 Např. listina z června 1279 (RBM II, č. 1177) vydaná ve Znojmě na sjezdu šlechty.
- 50 U cisterciáků je z našeho období doložen vůbec největší počet písemností pro jeden řád, avšak aktivita jednotlivých domů odpovídala jak dřívější diplomatické tradici daného konventu, tak momentálnímu postavení dotyčného kláštera v bouřlivé době bezkráloví.
- 51 Vyšebrodský klášter se těšil ochraně a přízni mocných Rožmberků (RBM II, č. 1197, 1198 — podezřelá, 1265), Prušínků (RBM II, č. 1283) i papežské stolice (RBM II, č. 1246, 1247, dvě netištěné ze srpna 1281). Osecký klášter je zastoupen čtyřmi listinami o majetkových převodech (RBM II, č. 1158, 1264, 1275 a RBM IV, č. 1851), zlatokorunský třemi (RBM II, č. 1231, 1283, 1255), plaský pěti (netištěná nedatovaná z plaského kopiáře fol. 141, RBM II, č. 1233, 1235, 1289, 1255), Žďár pak jednou náhodně dochovanou listinou (netištěná ze září 1282). Z ženských cisterciáckých klášterů stojí v popředí Oslavany se šesti listinami (RBM II, č. 1212, 1248, 1256, 1257, 1288, 1289), z nichž pět bylo vydáno ve stejné záležitosti různými osobami, dále je to Pohled s jednou listinou (RBM II, č. 1205).
- 52 Např. v objektivně stylizovaném zápisu o prodeji výnosu z dvora v Dobřichovicích ostrovským klášteřem (RBM II, č. 2713).
- 53 Představuje hned první z pěti listin v záležitostech vilémovského kláštera (RBM II, č. 1167, 1172, 1173, 1245, 1286), viz Šebánek, *Česká listina I*, 156—157.
- 54 Břevnovský opat vydal listinu vlastními diplomatickými prostředky (RBM II, č. 1171), což nelze říci o dvou listinách ostrovských (RBM II, č. 2713 a netištěná z května 1282), dva papežské listy se týkají kláštera třebečského a kladrubského (RBM II, č. 1169, 1170).
- Notář Albert je uveden v listině teplické abatyše Alžběty (RBM II, č. 1275), naproti tomu listina svatojiřské abatyše vznikla mimo klášter (RBM II, č. 1233).
- 55 Dobřanské magdalenítky jsou vlastně jen objektem, jehož se týká prodej, který provedl Walter, generální prokurátor řádu sv. Maří Magdaleny, a provinciální visitátor do rukou chotěšovského probošta (RBM II, č. 1287, 2715).
- 56 Proti mendikantům vystupoval z ideologických důvodů olomoucký biskup Robert, viz Novotný, V.: *České dějiny I/3*, Praha 1928, 956—960. Ani jeho nástupci nebyli nadšenými přívrženci mendikantů, což platí zejména o Brunovi.
- 57 Teprve biskup Dětřich se projevil jako velký přívrženec mendikantů a většina listin pro dominikány a minority z našeho období byla vydána ve spojitosti s jeho osobou (RBM II, č. 1254, netištěná z roku 1281 bez bližšího určení, Potthast, A.: *Regesta pontificum Romanorum II*, Berlín 1875, č. 21848, RBM II, č. 1296). Další tři jsou odpustkové listiny (RBM II, č. 1206, 1213 a Šebánek, *Zrušené kláštery*, č. 278).
- 58 Pro augustiniány hovoří sedm písemností z našeho období, a to dvě biskupa Jana (netištěné a nedatované), dvě se týkají Koruny u Krasíkova (RBM II, č. 1244, 1219 s chybným datem), augustiniánek v Olomouci (RBM II, č. 802 s chybným datem,

- 1292) a jedna Mělníka [Dobenecker, O.: *Regesta historiae Thuringiae IV*, Jena 1939, č. 1564].
- ⁵⁹ Srovnej Dušková, S.: *Rudigerus notarius*, Folia diplomatica I, 1971, 63—74. U Rožmberků se při formování kanceláře uplatnil vliv Vyššího Brodu, u Lichtenburků spolupůsobil vliv Brodu.
- ⁶⁰ Jmenovitě pro johanity vydali listiny Martin z Přeskače a Bavor ze Strakonice, pro německé rytíře činili pořízení kromě falckrabí rýnských Ludvíka a Jindřicha také bratří z Dubna, Robert z Leibensteinu, Chotěbor z Rečice, Ekhard z Wildštejna a bratří z Polné, pro křižovníky máme pořízení Heřmana z Oberndorfu a Elišky, vdovy po Kadoldu Širotkovi, pro premonstráty Bertold z Hardeka a Štěpán z Meissova, Blud z Jiřína, Albert ze Štenberka, Albert z Lešan, Kuno z Kunštátu a Bohuslava, vdova po Neplachovi. Cisterciáci se stali příjemci listin Jindřicha z Rožmberka, Bohuše z Drahotuše, Hartléba z Dubna, Gerharda z Obřan a bratří Prušinků, pro benediktiny vydali listiny bratří z Lichtenburka a Anežka z Anchovic a pro augustiniány Fridrich ze Šumberka a Kanréd de Jerez.
- ⁶¹ Typickým příkladem jsou písemnosti premonstrátské kanonie v Klášterním Hradisku, které jsou dochovány v klášterním kopiáři.
- ⁶² Absence pevné panovnické moci tak poskytla šlechtě nejen možnost obohatit se na úkor královských statků, ale poskytla jí možnost také k formování stavovského vědomí bez omezující snahy panovníka o potlačení politických aspirací šlechty jako celku.
- ⁶³ Na Moravě se cůdy konaly pravidelně, na což mohl mít vliv organizačně schopný biskup Bruno i Mikuláš Opavský, stejně jako k aktivizaci šlechty pro správu přispělo, že Albert Saský nechával vyřizovat správní a soudní agendu zástupcům z řad místní vysoké šlechty.
- ⁶⁴ Z okruhu olomouckého lenního systému známe Brunovy listiny pro Konráda z Jaroněvic a pro Jindřicha a Gotfrieda z Nemse, všem leníkům adresoval svou listinu Dědřich (*RBM II*, č. 1209, 1211, 1243), pro svého služebníka Horynu vydal listinu, která stojí na pomezí lenní a purkrechtní, Jeneč ze Šemberka (*RBM II*, č. 1241). V případě dvoustranných smluv se měl Jiří z Olešné stát příjemcem listiny opata plaského, Smil z Libochovic příjemcem listiny chomutovského domu německých rytířů, Bohuslava příjemcem listiny kláštera hradištského, Ota z Kafezu listiny kláštera plaského a Jindřich z Přiběnic listiny kapituly pražské (*RBM II*, č. 648 s chybným datem, 1229, 1285, 1289, 1293). Zvláštním případem je listina Jindřicha z Rožmberka pro Albrechta Habsburského (*RBM II*, č. 1271) a Jana z Michalovic pro Václava II. (*RBM II*, č. 1298). Další okruh tvoří listiny zemských správců pro šlechtice, a to Oty Braniborského pro Lichtenburky a Rudolfa Habsburského pro Jindřicha z Plavna (*RBM II*, č. 1157, RI VI, č. 1369).
- ⁶⁵ V Čechách za výjimečné situace poručnické Otovy vlády města v čele s Prahou sehrála roli stabilizačního faktoru, a proto při pokusech o dosažení pořádku vlastními silami muselo být s městy počítáno. Na Moravě města vyšla s iniciativou při uznání Rudolfa Habsburského za pána, ale dále nemáme doklady o jejich zásahu do zemských záležitostí.
- ⁶⁶ Viz Šebánek, *Česká listina III*, 133 a Dušková, *Kdo byl notář Jindřich*, 65. Pražský měšťan Jakub vydal listinu pro klášter ostrovský (netištná z května 1282), v listopadu 1282 vydal rychtář Frovinus a přesezní pražští pověřovací listinu pro své dva spoluměšťany jako zástupce v jednání s vlámským městem Huy (*RBM II*, č. 1286), srovnej Hlaváček, I.: *Poznámky k mezinárodním hospodářským stykům Čech a ke studiu správní historie doby Přemysla Otakara II.*, Folia historica Bohemica I, 239—244.
- ⁶⁷ Z dochovaného průvodního listu k městským právům Magdeburka zaslaným Litoměřicím můžeme soudit, že žádost Litoměřic měla písemnou formu (*RBM II*, č. 2108),

- v Erfurtu poživovali v zájmu augustiniánů dva přisešní města Mělníka pod pečeti mělnického kostela (Dobenecker, *Regesta IV*, č. 1564).
- ⁶⁸ U Mostu známe čtyři listiny pro Osek, domácí křížovníky a pro mostecký špitál německých rytířů (*RBM II*, 2710, netištěná z března 1279; *RBM II*, č. 1158, 1264). Brodský rychtář Wernher vydal listinu spolu s třemi zemskými urburčí (*RBM II*, č. 1240). Z dalších českých měst víme o chebské listině pro tamní špitál sv. Ducha (netištěná z 1278 bez bližšího udání) a litoměřické pro klášter doksanský (*RBM II*, č. 1275).
- ⁶⁹ Pro hradištské premonstráty vydal listinu olomoucký mostmistr Sifried (*RBM II*, č. 1179) a Olomouc se stala příjemcem Rudolfovy listiny. Také Hlubčice se dočkaly Rudolfova privilegia, pro Krnov vydala listinu královna Kunhuta i Mikuláš Opavský. Město Třebová se podílelo na vzniku listiny Konráda de Jerez pro klášter Korunu u Krasíkova (*RBM II*, č. 1244).
- ⁷⁰ Např. pečeť Čáslavi se objevuje na vilémovském chirografu (*RBM II*, č. 1187).
- ⁷¹ Řada listin byla přeložena do němčiny, český překlad se objevuje méně často, což zřejmě souviselo s národnostním složením městských rad.
- ⁷² V září až prosinci roku 1278 bylo vydáno zhruba deset kusů autentických písemností, v roce 1279 jejich počet činil asi čtyřicet.
- ⁷³ Za celý rok 1280 nečinila listinná produkce v Čechách a na Moravě více než patnáct kusů. Rozdíl v početnosti zlistiněných právních pořízení proti předchozímu i následujícímu roku je velice nápadný.
- ⁷⁴ Rok 1281 přinesl prudký nárůst počtu vydaných listin, dochovalo se téměř šedesát písemností, což je v celém období správcovské vlády nejvyšší počet za jeden rok.
- ⁷⁵ V roce 1282 se vrátila četnost listinné produkce zhruba do stejných kolejí jako v roce 1279, činila kolem čtyřiceti kusů. V roce 1283 bylo do konstituování se Václavovy kanceláře vydáno zhruba dvacet listin, ve zbytku roku přibýly ještě další vydané písemnosti.

THE DIPLOMATIC ACTIVITY IN THE STATE OF BOHEMIA DURING THE YEARS OF INTERREGNUM

The period of interregnum 1278—1283 has not been satisfactorily dealt in special literature so far. The fault is in the unclear chronology of those years' events in narrative sources as well as the missing critical elaboration of documentary material in contemporary edition. However, in the next volume of the edition *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae* documents will be edited in completeness. Following knowledge has resulted in preparatory works for that edition.

None of provincial administrators, both Otto of Brandenburg and Rudolph of Habsburg, replaced by their means the office of Přemysl Otakar II, whose staff missed without any trace except of the Chancellor and the Protonotary asserting themselves in Vyšehrad Capitula. As well as the office of the Queen Kunhuta and Rudolph's representatives in Moravia did not undertake the function of the central editing centre. Only in the person of Nicholas of Opava it can be followed a certain successful effort to substitute the missing centre of power and to act as the highest authority in internal and external matters of Northern Moravia. By the production of documents Nicholas's office exceeds the other offices of representatives of profane power in that period.

Bishops' offices continued in their activities without any interruption although new bishops, both in Prague and in Olomouc, constructed their arrangements without follow-

ing up personal staff of their predecessors' offices. During all the time of interregnum Olomouc Bishopric leads with the number of edited and accepted documents before Prague one, where the political occupation of Tobias of Bechyně may lead to a smaller concentration to matters of the diocese.

The absence of the monarchy office was felt very distressfully by the stratum of lower spirituals representing a typical group of receivers of documents by means of which they secured their properties. Though they were suffered mainly by the nobility during the period of interregnum, not all the convents resigned at a development of economical and colonisation activities, and so it could be followed that knight orders, some Premonstratton canonical monasteries and Cisterciac ones managed to spread their property bases even at the difficult time of foreign hegemony. Documents are in majority made by a receiver and church institutions also looked after the security of new rights against provincial and municipal laws.

Towns, as significant economic centres, were supported by Otto and Rudolph, they developed a great diplomatic activity in that period. Some municipal documents led even behind the state frontiers, such as those of Prague Old Town, Litoměřice and Mělník. Also the authority of the town seal was great and was used to foreign acts of law too.

A lot of written papers assigning mostly to church institutions are adressed to the name of lay feudals, but it cannot surely be proved in one case either that they would come into existence in the office of a certain nobleman. A significant group is represented with documents of provincial and state officers, which illustrate the raising selfconsciousness of noble as an estate and which are a certain substitute of a provincial document of the nobility.

The analysis of documents of the years 1278—1283 showed that the institution of a document was not abolished even in a stormy period of interregnum, the intensification of diplomatic activity only fluctuated in particular years.